

TISKOVÁ ZPRÁVA

Praha 29. června 2023

Akademie věd ČR
Národní 1009/3, 110 00 Praha 1
www.avcr.cz

JAK SE RODÍ IDEOLOGIE: VĚDCI POPSALI PĚT ČESKÝCH DEZINFORMAČNÍCH PROFILŮ

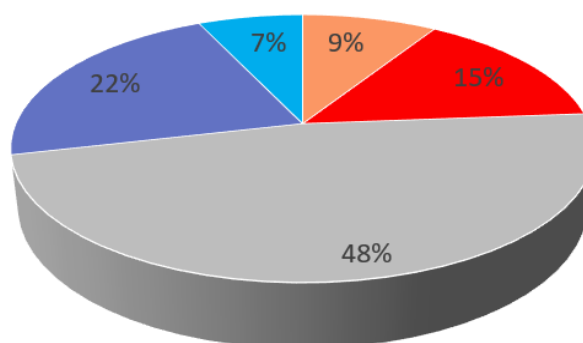
Hlubší pohled do politicko-psychologické mentality lidí, kteří podléhají dezinformacím, ale i občanů vůči propagandě odolných nabízí studie vědců z Psychologického ústavu AV ČR a Národního institutu SYRI. Experti popsali pět typických profilů na základě několika tisíců odpovědí respondentů z celkem 10 průzkumů agentury Median získaných od roku 2020. Jako stěžejní se pro odolnost vůči dezinformacím ukazuje demokratické smýšlení a racionalita.

Jaké názory a postoje charakterizují ty, kteří podléhají, nebo se naopak úspěšně potýkají s covidovými hoaxy či dezinformačními narativy o rusko-ukrajinské válce? Vědci analyzovali odpovědi lidí na třicet otázek mapujících vztah respondentů k hoaxům a dezinformacím. Statistickou metodou explorační faktorové analýzy pak odhalili hlavní myšlenkové proudy dezinformací: konspirace o covidu-19, pro-ruské politické narativy, ekonomické narativy zaměřené proti Ukrajincům a přesvědčení o obecné vině ruských občanů za válku na Ukrajině.

Kombinací těchto čtyř faktorů (konkrétně metodou analýzy latentních profilů) experti došli k převládající pěti mentálním profilům:

- nevyhranění (*šedá barva*)
- pro-ukrajínští demokraté (*fialová*)
- pro-ruští postkomunisté (*červená*)
- obecně dezinformovaní (*oranžová*)
- anti-ruští demokraté (*světle modrá*)

Podíl profilů dezinformace ve vzorku

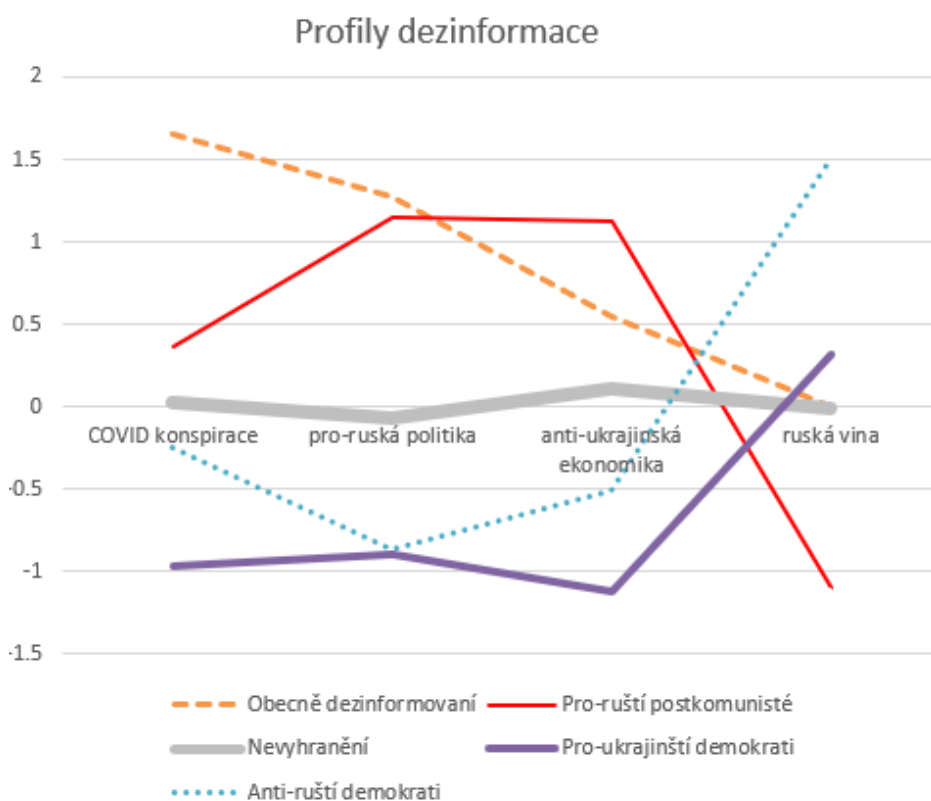

Kontakt pro média: **Markéta Růžičková**
Divize vnějších vztahů AV ČR
press@avcr.cz
+420 777 970 812

„Nezajímaly nás průměrné hodnoty pro průměrného Čecha, spíše jsme se snažili objevit konkrétní typické dezinformační profily a profily, které dezinformacím úspěšně vzdorují,“ říká vedoucí výzkumu Martina Klicperová z Psychologického ústavu AV ČR a Národního institutu SYRI, která se specializuje na politickou psychologii.

Převládají nevyhranění

Skoro polovinu vzorku (48 %) tvořili **nevyhranění** dotázaní. Přes pětinu (22 %) tzv. **pro-ukrajínští demokraté** a dále jim dosti podobný méně početný profil pracovně nazvaný **anti-ruští demokraté** (7 %). Těm do značné míry vytvořili protiváhu tzv. **pro-ruští postkomunisté** (15 %) a další málo početný antisystémový profil **obecně dezinformovaných** občanů (7 %). „Procenta je třeba brát spíše orientačně, při této metodě a velikosti vzorku nelze hovořit v přesných číslech,“ upozorňuje výzkumnice.

Graf ukazuje, jak silně se každý z pěti výsledných profilů dezinformace umísťuje ve čtyřech hlavních myšlenkových prouděch: 1. covidové konspirace, 2. pro-ruské politiky, 3. anti-ukrajinské ekonomiky a 4. míry viny přisouzené obecně Rusům. Zároveň tloušťkou křivky naznačuje početní zastoupení jednotlivých profilů.

Pro **nevyhraněné** dotázané (*tlustá šedá křivka*) je typické, že mají všechny čtyři hodnoty v průměru blízké středové hodnotě (respektive názory respondentů v této skupině nemají i přes určitou variabilitu jednoznačný trend). Naopak **pro-ukrajinské demokrati** (*fialová křivka*) charakterizuje velmi nízká úroveň covidové konspirace, silné odmítání pro-ruské politiky a rovněž velice silné odmítnutí ekonomických postojů souvisejících s rusko-ukrajinským konfliktem a také trochu váhavý sklon přisoudit vinu většině Rusů. Vinu či alespoň odpovědnost většiny Rusů naopak zdůrazňuje profil jinak docela podobného profilu **anti-ruských demokratů** (*modrá tečkovaná křivka*). Zrcadlově opačný průběh má linie profilu **pro-ruských postkomunistů** (*červená křivka*), ti dávají mírně za pravdu covidovým konspiracím, ale hlavně jsou charakterizováni jak souhlasem s pro-ruskými politickými narativy tak i s anti-ukrajinskými ekonomickými názory, přičemž vinu většiny Rusů rozhodně popírají.

Obecně dezinformovaní (oranžová křivka) nejvíce ze všech skórují u covidové konspirace, přičemž zároveň výrazně souzní s proruskými politickými narativy a do určité míry i s anti-ukrajinsky ekonomickými; ve vztahu k ruské vině je jejich postoj neutrální.

Deset vln dotazování

Studie o profilech lidí, kteří podléhají dezinformacím, vychází z dlouhodobého projektu, v němž Psychologický ústav AV ČR spolupracuje s agenturou Median. Od počátku v roce 2020 tým uskutečnil 10 dotazovacích vln; každé se zúčastnilo 863 až 1192 respondentů. Vzorek byl založen tak, aby byl reprezentativní pro ČR podle hlavních kritérií, tj. věku, pohlaví, vzdělání a okresu.

Studie vycházela z třiceti otázek zaměřených na dezinformace, hoaxy, miskoncepce a propagandu týkajících se covidu-19 (12 otázek) a pro-ruských či pro-ukrajinských narativů (18 otázek). Otázky byly kladeny průběžně v době, kdy byla témata aktuální, tj. covid byl dotazován během intenzivní pandemie a politická propaganda záhy po invazi, resp. v době hrozby nedostatku energií. K dokreslení uvedených profilů dotázaných bylo dále použito stovek dalších otázek, které se týkaly např. demografických kategorií, postojů ke klíčovým momentům v dějinách národa, volebního chování, pomáhání v době covidu i války, pocitů po začátku ruské invaze apod.

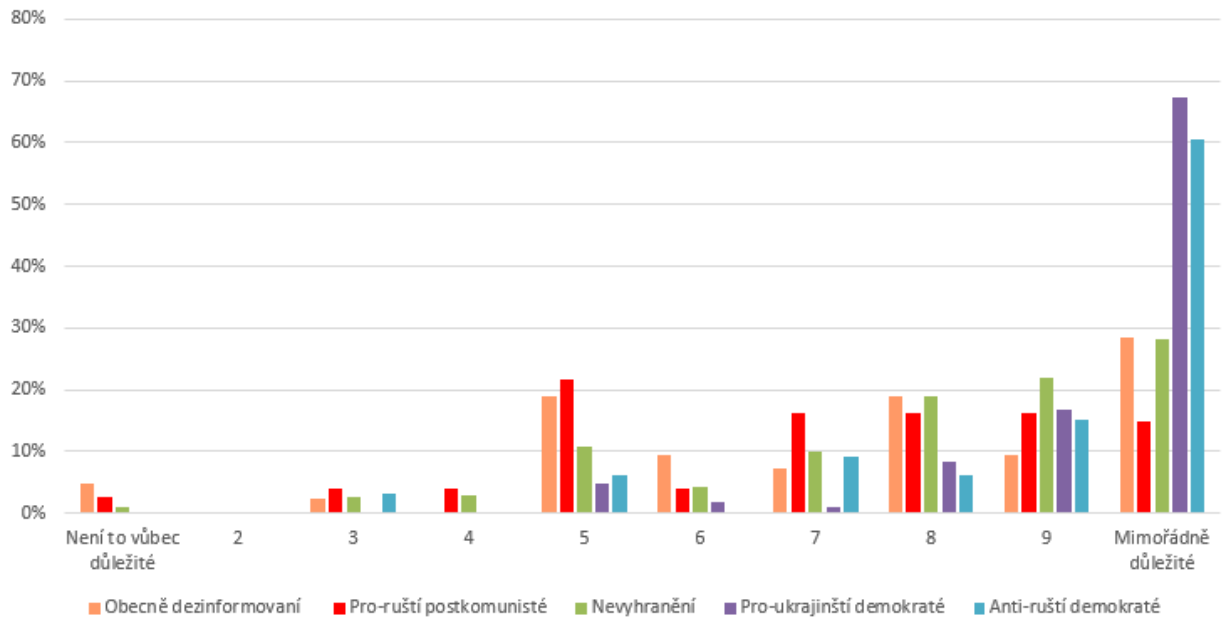
„Tato studie pomáhá pochopit, jaký typ lidí dezinformacím podléhá a jaký typ jim naopak odolává,“ zdůrazňuje Martina Klicperová. *„Ukazuje, že kromě racionálního přístupu hraje roli i demokratický duch a že i tři desetiletí po demokratické revoluci společenskou atmosféru stále ještě ovlivňuje mentalita, která má postkomunistický charakter, respektive povahu postkomunistického syndromu,“* dodává vědkyně.

Studie byla podpořena grantem LX22NPO5101 Národního institutu pro výzkum socioekonomických dopadů nemoci a systémových rizik (SYRI), Ústavem organické chemie a biochemie AV ČR a programem Strategie AV21.

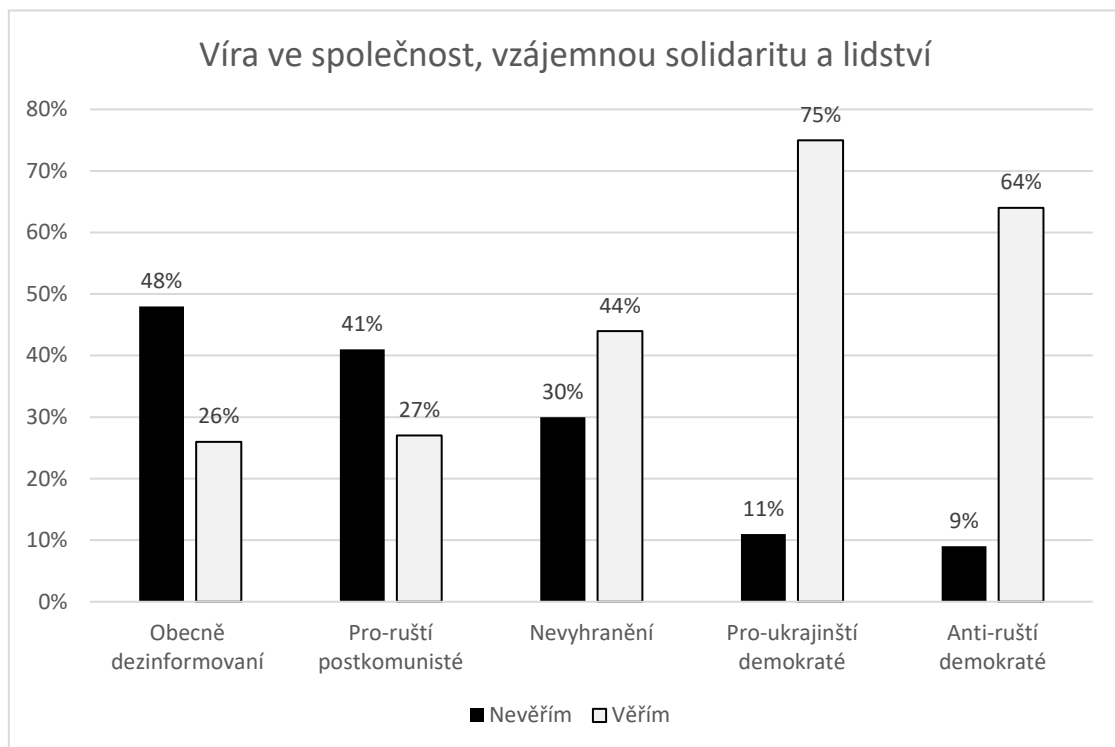
Více informací: **PhDr. Martina Klicperová, CSc., DSc.**
Psychologický ústav AV ČR
klicperovabaker@gmail.com
+ 420 604 632 948

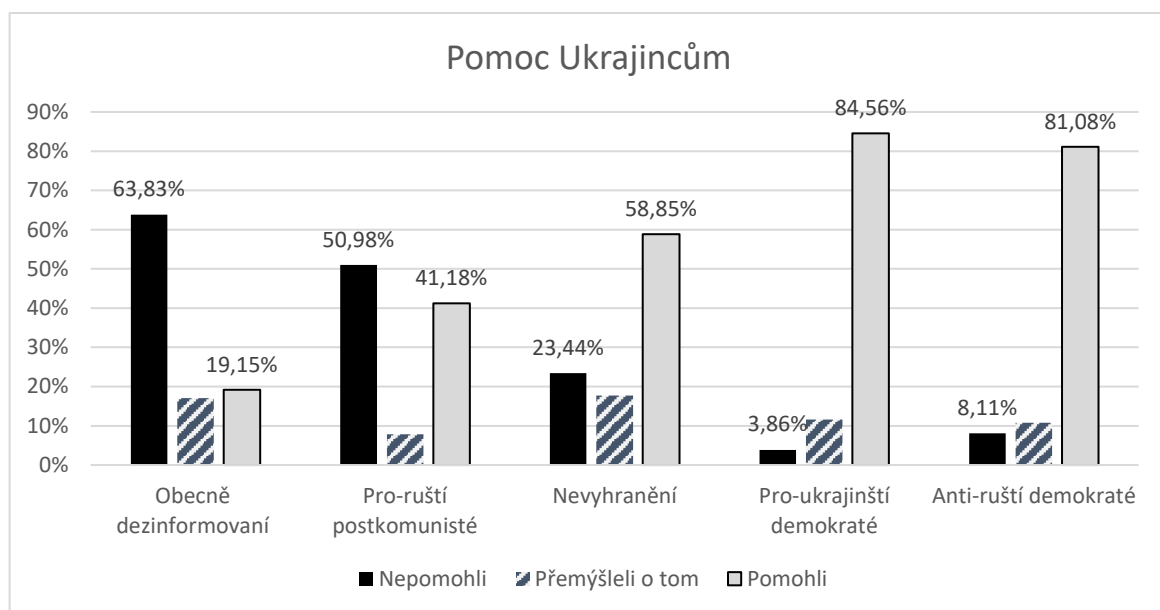
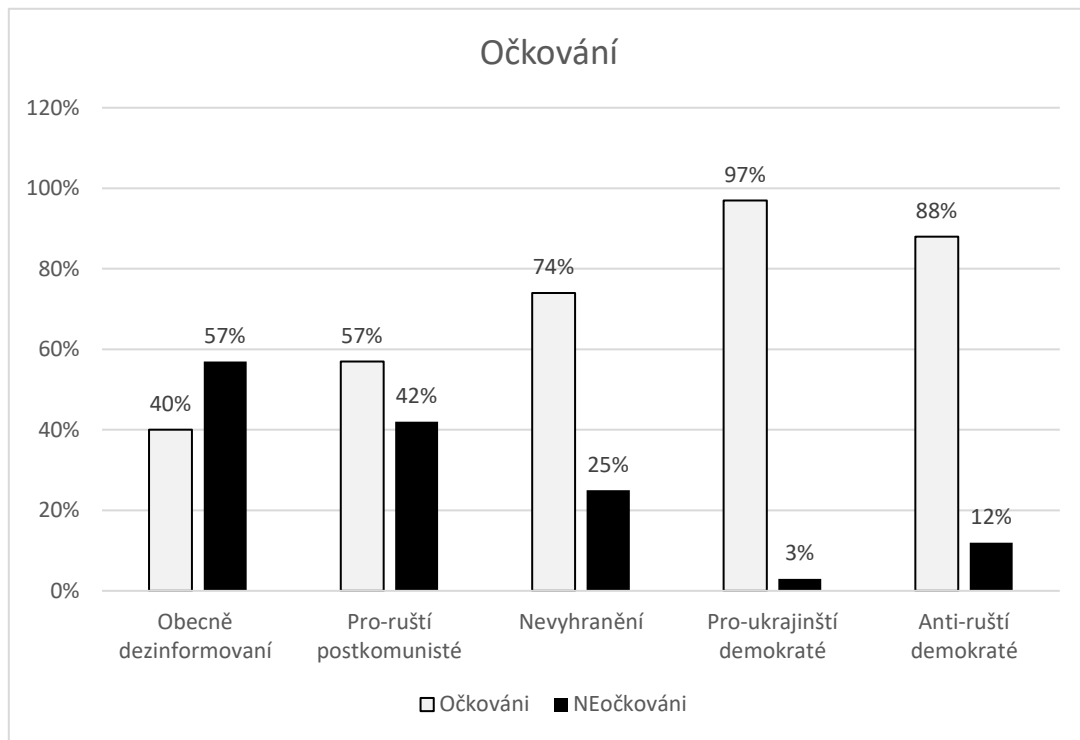
Přílohy: Grafy
Hlavní myšlenkové proudy dezinformací
Pět profilů dezinformací podrobněji

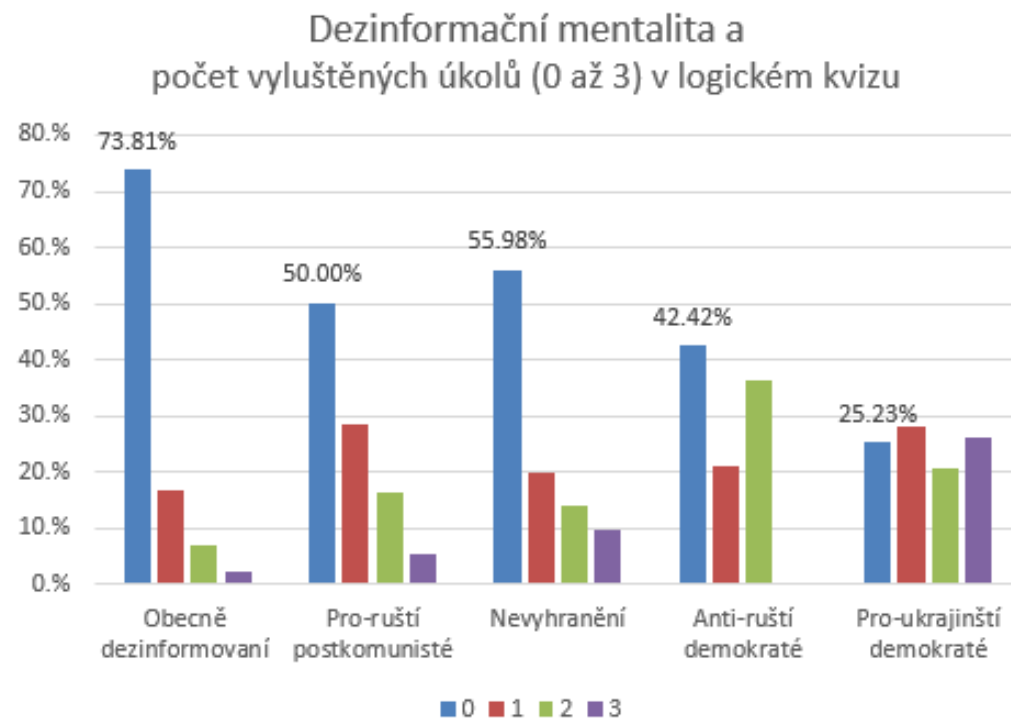
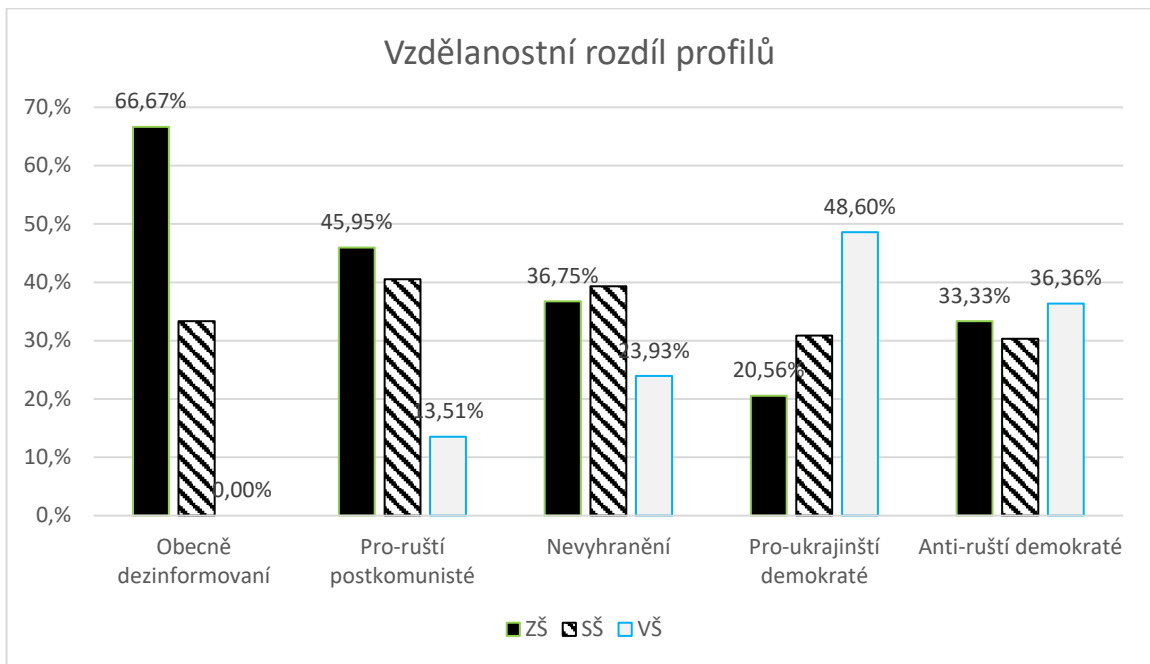
Jak je pro Vás důležité žít v zemi, ve které se vládne demokraticky?

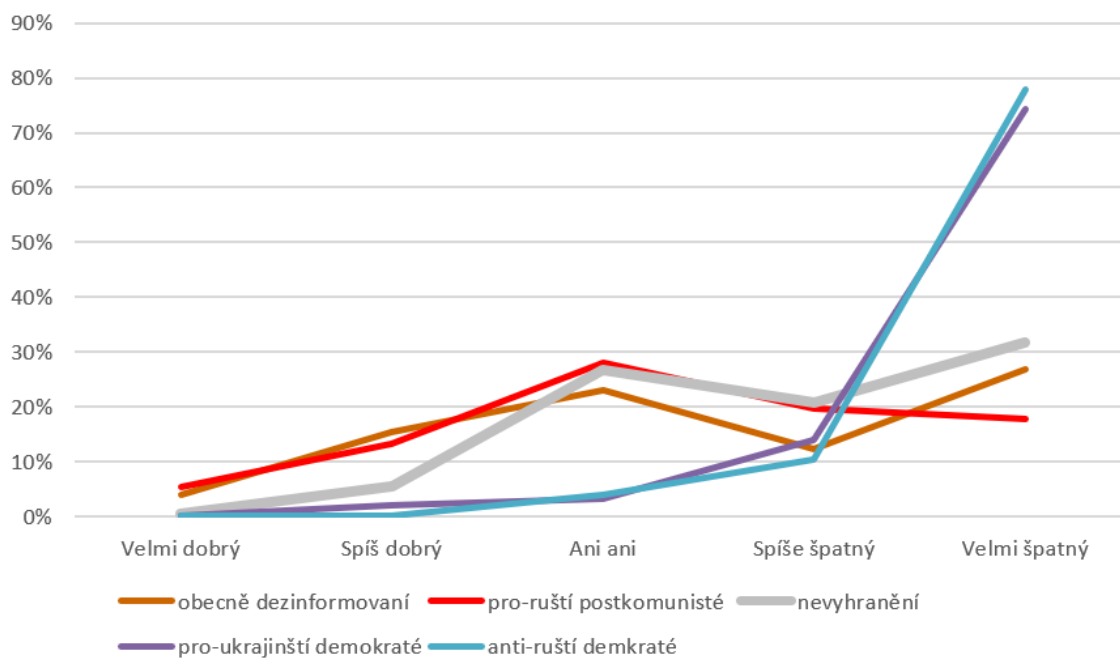
Víra ve společnost, vzájemnou solidaritu a lidství

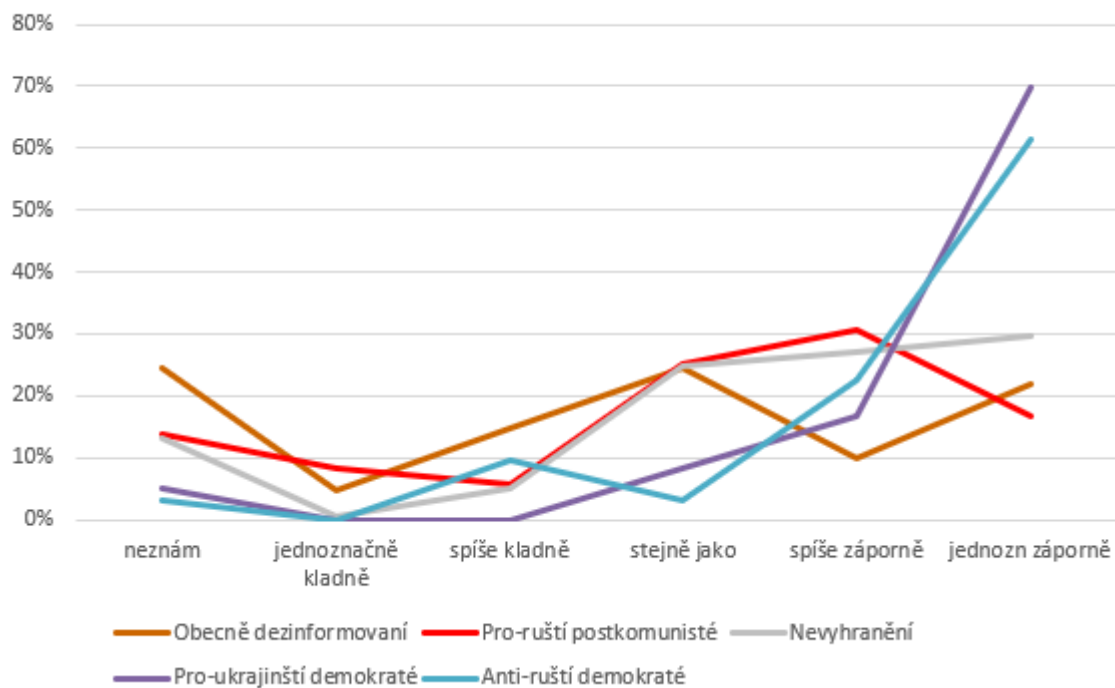

Názor na režim před listopadem 1989

Jak hodnotíte srpen 1968?

Hlavní myšlenkové proudy – čtyři faktory, které byly identifikovány prostřednictvím statistické metody explorační faktorové analýzy:

1. První faktor výzkumníci pojmenovali **COVID-19 konspirace**. Nejsilněji k němu přispěly výroky:
„Pandemie COVID-19 je uměle vyvolaná za účelem šíření strachu a následné kontroly obyvatelstva.“
„Očkovací vakcíny nejsou nijak prospěšné, jen přinášejí skvělé zisky velkým farmaceutickým firmám.“
„Velké firmy tají, že COVID-19 lze léčit levnými tradičními přírodními prostředky.“
„Reportéři, vědci a vláda nám plánovitě tají důležité informace o COVIDu-19.“
2. Druhý faktor byl sycen různou mírou souhlasu s **politickými názory na rusko-ukrajinský konflikt**, mimo jiné těmito:
„Ukrajina by měla být součástí Ruska.“
„Ukrajina je nacionalistická a prováděla diskriminaci ruskojazyčného obyvatelstva.“
„Ukrajina je fašistická a chystala genocidu/vyvráždění ruskojazyčného obyvatelstva.“
3. Třetí faktor charakterizovaly především **ekonomické postoje související s rusko-ukrajinským konfliktem**, souhlas s názory jako například:
„Naši politici pomáhají více Ukrajincům než našim vlastním lidem.“
„Namísto o ukrajinské přistěhovalce se má naše vláda starat o naše vlastní obyvatele.“
„Protiruské sankce v konečném důsledku poškozují více nás než Rusko.“
„Je nezbytné se dohodnout přímo s Ruskem na obnovení dodávek plynu.“
A nesouhlas s názorem:
„Měli bychom na pomoc Ukrajině všichni přinášet nějaké oběti.“
4. Poslední názorový proud na jednom pólu klade **vinu a odpovědnost na většinu občanů Ruska**, na druhém pólu je vyvíňuje. Tvořily ho jen dvě položky:
„Skoro všichni Rusové nesou odpovědnost za to, co se nyní na Ukrajině děje.“
„Většina Rusů je vinna tím, co se nyní na Ukrajině děje.“

Profily dezinformace podrobně

- **Nevyhranění: silná zlatá střední cesta**

Tvoří téměř polovinu všech respondentů (48 %). V odpovědích na čtyři hlavní myšlenkové proudy (faktory) se v průměru pohybují kolem středové, nerozhodné pozice. Jsou různého vzdělání, nejčastěji středoškolského, trochu častěji ženy než muži, zpravidla středního věku (průměr 45,6 let), z hlediska finanční ohroženosti se většinou cítí ani neohroženi, ani ohroženi. Neprojevují výrazné názory, jsou rezervovaní, vyhýbaví.

„Ačkoli se prezentují v průměru opatrnicky, neznamená to ještě, že jsou všichni laxní k důležitým aspektům politického života a už vůbec ne, že by nebyli citliví a nepomáhali,“ říká Martina Klíperová. „V době covidu patřili – či spíše patřily – k těm nejvíc nápomocným,“ zdůrazňuje expertka s poukazem na šití roušek v počátku pandemie v České republice. Skoro 60 % z nich také uvedlo, že nějak pomohli Ukrajincům, a dalších téměř 20 % o tom alespoň uvažovalo.

V minulých prezidentských volbách volili spíše Miloše Zemana než Jiřího Drahoše (47 : 37). Hlasy dělí mezi hlavní strany: ANO, SPOLU a PIRSTAN (v tomto pořadí). Pokud jde o kulturní orientaci, identifikují se přece jen o něco silněji s demokratickou Evropou než s Východem.

„Jen 30 % z nich ale hodnotí dobu před rokem 1989 a také srpen 1968 jednoznačně záporně, demokratický režim hodnotí rezervovaně a stejně tak další pozitivní abstraktní jevy, jako je společnost, vzájemnou solidaritu a lidství,“ doplňuje Martina Klicperová. Pokud jde o důvěru k cizím lidem, jsou také spíše nerozhodní a opatrní.

• **Pro-ukrajnští demokraté: humanismus a demokratické hodnoty**

Druhým nejfrekventovanějším profilem jsou pro-ukrajnští demokraté, tvoří více než pětinu souboru (22 %). *„Jejich profil vyniká tím, že jsou imunní jak proti covidovým hoaxům, tak proti pro-ruské propagandě a jsou v opozici proti anti-ukrajinským ekonomickým postojům. Připouštějí určitý díl viny ruského civilního obyvatelstva na ruské agresi,“* uvádí politická psycholožka.

Jsou vzdělanější než jiné profily (z poloviny se jedná o vysokoškoláky) a jsou také mladší (průměr 42 let), častěji muži než ženy, cítí se nejméně finančně ohroženi ze všech (většina uvádí vůbec žádné či skoro žádné finanční ohrožení). Pociťují také relativně málo společenské frustrace.

„Obecně vzato, jsou nejbližší vzornému občanství svou politickou kulturou i občanskými ctnostmi,“ zdůrazňuje Martina Klicperová a dodává: *„Nejsilněji ze všech profilů vyznávají hodnoty demokracie: přes dvě třetiny z nich pokládají „za mimořádně důležité“ žít v zemi, kde se vládne demokraticky.“*

Mají sklon spíše důvěřovat neznámým lidem. Skoro dvě třetiny těchto respondentů (64 %) souhlasilo s tvrzením, že bychom měli na pomoc Ukrajině všichni přinášet nějaké oběti. (Pro srovnání: mezi pro-ruskými postkomunisty s tímto tvrzením souhlasilo jen 5 % respondentů.)

Spolu s profilem anti-ruských demokratů se nejsilněji identifikují s demokratickou Evropou a jsou nejrezervovanější k identifikaci s východní a slovanskou kulturou; ale ani tu nezavrhují.

Ve volbách dávají nejčastěji hlasy koalici SPOLU a PIRSTAN. Ve více než 82 % volili Jiřího Drahoše proti Miloši Zemanovi; letos bylo 85 % z nich pro Petra Pavla a pouhých 4 % pro Andreje Babiše.

Pro-ukrajnští demokraté, podobně jako anti-ruští demokraté, velmi silně reflektují národní politická traumata. Lze usuzovat, že jsou na ukrajinské straně i proto, že sami silně prožívají srpen 1968 (70 % ho hodnotí „jednoznačně záporně“ – v kontrastu k nim takto srpen '68 hodnotí jen 17 % pro-ruských postkomunistů).

Jako jediní se silně zastávají menšin: hodnotí nejkritičtěji Benešovy dekrety a odsun Němců, označují Romy převážně za středně sympatické. Pro-ukrajnští demokraté se vyznačují silnou důvěrou, např. ve zdravotnictví (93 %), policii (74 %), ve veřejnoprávní média (72 %) i ve vědu (97 %). Daleko nejlépe také skórovali v kvízu logického myšlení.

• **Pro-ruští postkomunisté: ve vleku ruské propagandy**

Tvoří 15 % dotázaných. Jsou vcelku odolní vůči covidovým hoaxům, ale propadli ruské politické propagandě i ekonomické populistické demagogii.

Pro-ruští postkomunisté jsou genderově vyváženi, ale převažují v něm lidé s nižším, tj. především základním a středním vzděláním a také nejstarší – ve věku 51,3 let. Tito respondenti uvádějí vysokou úroveň finančního ohrožení (čtvrtina značné, další třetina podstatné).

Charakterizuje je vysoký stupeň frustrace, pokud jde o vlastní sebeaktualizaci a základní potřeby. „*S frustrací souvisí i určitý sociální negativismus a nižší míra humanismu,*“ tvrdí Martina Klicperová s tím, že tito občané více než ostatní při dotazování odmítají vyjádření „*Věřím ve společnost, vzájemnou solidaritu a lidství*“ (zcela či téměř s ní souhlasilo jen cca 8 % respondentů, srovnajme to s celou třetinou souhlasících pro-ukrajinských demokratů). „*Lze předpokládat, že určitá sebestřednost je dána nejen jejich psycho-politickým zaměřením, ale i objektivně menší dostupností zdrojů,*“ doplňuje vědkyně.

Ale nejde jen o zdroje, jde i o emoce. Tito respondenti méně důvěřují lidem a méně soucítí s napadenou Ukrajinou (jen necelá třetina uvedla hned po invazi, že soucit pociťuje často a silně), po pár měsících pak bylo mezi těmito respondenty více těch, kteří prohlásili, že nepociťují vůbec žádný soucit s Ukrajinci, než těch, co s nimi soucítí velice silně a často.

„*V oblasti politické kultury cítí vysoký stupeň odcizení a ukazují nedostatečný vhled do funkce politického systému,*“ upozorňuje expertka. Na dotaz, jak důležité pro ně je žít v zemi, kde se vládne demokraticky, odpovídají tito lidé obvykle nejméně entuziasticky ze všech dotázaných. Přes 82 % se identifikuje s východní, slovanskou kulturou (nejvíce ze všech) a naopak jen 28 % se identifikuje s kulturou západní (nejméně ze všech).

Příklon pro-ruských postkomunistů k východu se logicky váže k odpovídajícímu volebnímu chování (resp. nevoličství – do pozice nevoliče se příležitostně staví téměř třetina). Hlasy od nich dostávají nejčastěji ANO, komunisté, Trikolora a SPD. Za prezidenta volili s naprostou převahou Miloše Zemana (68 %), k tomu navíc připočítejme i většinu z 11 %, kteří se zdráhali prozradit, zda Zemana volili či ne. I v letošních prezidentských volbách považovali za přijatelnějšího levicového kandidáta Andreje Babiše.

Jejich politické postoje dokreslují i názory na zlomové události české historie. Jen necelých 18 % považuje režim před rokem 1989 za velmi špatný; invazi ze srpna 1968 považuje za jednoznačně zápornou jen necelých 17 % – obě hodnoty se silně vymykají ostatním profilům dotázaných. Sametovou revoluci hodnotí pro-ruští postkomunisté nejčastěji jako „ani dobrou ani špatnou“. Naopak výrazně oceňují Benešovy dekrety a poválečný odsun Němců (46 % označuje tyto události za velmi dobré).

- **Obecně dezinformovaní**

Tito lidé zaujmou tím, že skórují vysoko jak v covidové konspiraci, tak pro-ruské politice. Jsou středního věku (v průměru necelých 46 let), s nízkým vzděláním (nejčastěji středním bez maturity), ženy dvojnásobně převažují nad muži.

„*Lidé, které charakterizuje tento profil, zažívají vysoký stupeň společenské frustrace – tím připomínají pro-ruské postkomunisty. S nimi také sdílejí velmi vysokou úroveň politické odcizenosti,*“ vypočítává Martina Klicperová.

Kulturně se identifikují spíše s východní slovanskou kulturou než se Západem. Na levoprávní škále se umísťují nejčastěji buď do naprostého středu, nebo do extrémní pravice. Volili spíše Miloše Zemana než Jiřího Drahoše a i v letošních prezidentských volbách považovali za přijatelnějšího kandidáta Andreje Babiše než generála Pavla.

Obecně dezinformovaní často nechtějí sdílet, koho volili v parlamentních volbách (cca 44 % to odmítá sdílet) a poměrně často volí jiné než běžné strany, obecně nejčastěji SPD, Zelené, Piráty, Svobodné, KSČM a Volný blok. Životu v demokratickém státě nepřikládají velkou váhu.

Hodnotit historická období jim dělává potíže, častěji než jiné skupiny lidí se odvolávají na neznalost (asi ve 20 %, pokud jde o starší období). Demokratické etapy našich dějin hodnotí kritičtěji a nedemokratická období benevolentněji než zastánci jiných profilů, jen s výjimkou pro-ruských postkomunistů. Rok 1948 hodnotí jako velmi špatný jen 18 % a podepsání Mnichovské smlouvy jako velmi špatné jen 37 %.

Obecně dezinformovaní nejrozhodněji ze všech profilů odmítali pomoc Ukrajincům (64 %); jen 19 % jim nějak osobně přispělo a dalších 17 % pomoc zvažilo. Přinášet oběti v zájmu Ukrajinců odmítají skoro tak silně jako pro-ruští postkomunisté.

„Vzhledem k nízké úrovni jejich vzdělání nepřekvapuje, že se vyznačují nízkou politickou sofistikovaností a také značnými mezerami ve znalosti moderní české historie. Tři čtvrtiny z nich zcela selhaly v kvízu logického myšlení,“ dodává Martina Klicperová s tím, že tito lidé rovněž nemají velkou důvěru k vědě.

„Tento profil se jako jediný vyznačuje zvýšenou mírou víry v Boha, Bůh je velmi důležitý pro 19 % respondentů tohoto profilu,“ upozorňuje Martina Klicperová.

- **Anti-ruští demokraté: silně zakořeněné nesympatie**

Poslední profil respondentů upoutává především silným obviněním většiny Rusů za invazi na Ukrajinu, které u jiných skupin dotázaných není v této intenzitě patrné. *„Tento postoj je v souladu s jejich dobrou odolností proti pro-ruským i anti-ukrajinským narativům a dezinformacím, méně vůči covidovým narativům, k těm je tento profil shovívavější,“* uvádí odbornice.

Anti-ruští demokraté jsou spíše starší lidé (průměr 50 let), ve větší míře muži, s velice vyrovnanou skladbou vzdělání (základního, středního a vysokoškolského). Vcelku neuvádějí silnější pocity finančního ohrožení.

Nesympatie této skupiny k Rusům sahají ještě před ruskou invazi na jaře 2022. *„Shodou okolností jsme se pár týdnů před invazí celého vzorku respondentů dotazovali na sympatie k rozmanitým etnickým skupinám žijícím v ČR a tento profil již tehdy neprojevoval vůči Rusům žádné sympatie: Sympatie 0 %, neutrální postoj 32 %, nesympatie 68 %,“* zdůrazňuje Martina Klicperová. Naopak jejich postoje k Ukrajincům byly už tehdy mírně benevolentní, nevybočovaly z průměrných postojů celého vzorku.

Anti-ruští demokraté se nejvíce podobají pro-ukrajinským demokratům. Ztotožňují se v základních prodemokratických parametrech. I oni velice ctí demokracii (mj. dvě třetiny z nich uvádějí, že demokratické vládnutí v jejich zemi je pro ně „mimořádně důležité“). To se odráží též na hodnocení nedávných českých období: na 78 % těchto respondentů považuje předlistopadový režim za velmi špatný, silně odsuzuje jak srpnovou invazi r. 1968, tak převrat v r. 1948.

O demokratičnosti vypovídá i ambivalence k Benešovým dekretům a odsunu Němců (v porovnání s jednoznačnou převahou jejich chvály u postkomunistů). Naprostý soulad anti-ruských demokratů s pro-ukrajinskými demokraty se také týká jednoznačné identifikace se Západem a demokratickou Evropou a daleko slabší identifikace s Východem a slovanskou kulturou, aniž by ji však zavrhovali.

Přesto ale v mnoha směrech tento profil dotázaných nedosahuje skutečně vzorného občanství pro-ukrajinských demokratů. *„Pozorovali jsme u nich menší politickou informovanost, střední stupeň*

odcizenosti, nižší úroveň aktivní participativnosti a také všestranně vyšší stupeň sociální frustrace,“ uvádí Martina Klicperová.

Přes polovinu anti-ruských demokratů má chuť přinášet pro Ukrajinu oběti, tj. o něco méně než pro-ukrajinskí demokraté, kde šlo o téměř dvě třetiny respondentů. Tak jako pro-ukrajinskí demokraté i anti-ruští demokraté jsou pro významnou pomoc Ukrajině, humanitární, uprchlíkům a dodávkou zbraní, i když i v tomto ohledu jsou proti pro-ukrajinským demokratům rezervovanější.

V minulosti hlasovali více pro Jiřího Drahoše (70 %) než Miloše Zemana (18 %), v nedávných prezidentských volbách 77 % upřednostnilo Petra Pavla. Ve volbách dávají anti-ruští demokraté hlas nejčastěji STANu a Pirátům.

Většina anti-ruských demokratů zastává humanistické postoje, včetně víry ve „společnost, vzájemnou solidaritu a lidství“ a spolu s pro-ukrajinskými demokraty vykazují značnou dávku důvěry ve spoluobčany. Tyto postoje korelují i s jejich ochotou podporovat potřebné v době covidu (skoro čtvrtina poskytla nějakou podporu či dar).

Na invazi reagovali spolu s pro-ukrajinskými demokraty především soucitem a obdivem k odvaze (přes 60 % často a silně), ale v jejich případě i velice silným vztekem (64 % často a silně), jakož i poměrně silným pocitem strachu.

Pokud jde o úroveň společenské frustrace, byla ve většině parametrů vyšší než frustrace pro-ukrajinských demokratů.